

VODA ZSÓFIA

A KOMMUNIKÁCIÓ ÉS MEGÉRTÉS FEJLESZTÉSE TÓTH ÁRPÁD *LÉLEKTŐL LÉLEKIG* CÍMŰ KÖLTEMÉNYÉVEL

Az előző lapszámban indított foglalkozássorozat következő órája folytatja a már elkezdett kompetenciafejlesztést; míg az előző óraterv a tolerancia erősítésére irányult, ennek az óratervnek a célja a kommunikáció és megértés fejlesztése Tóth Árpád *Lélektől lélekig* című költeményének feldolgozásával. Az óraterv megvalósítása után a diákok körül tudják írni a magányosság fogalmát, képesek arra, hogy megfogalmazzák, a magányosság a kommunikáció és kapcsolatteremtés hiánya, és tudatosítják, hogy az irodalom a kommunikáció egyik lehetséges formája.

RÁHANGOLÓDÁS

Az óra megkezdése előtt válasszunk egy mottót, mely a kommunikáció fontosságára hívja fel a figyelmet. Lehet akár az alábbi angol közmondás is: „*Sok dolog elvész, mert nincs, aki rákérdezne.*” – az idézett mondat Az élet játék c. kiadványból származik (Rabec és mtsai., 2011, 49). (Az említett kötet külön fejezetet szentel a kommunikáció témájának, és akár az osztályfőnöki óra keretein belül további lehetőséget nyújt egy elmélyültebb, a nem formális nevelés eszköztárával dolgozó óra tervezésére.) Az idézet az óra teljes időtartama alatt a táblán szerepelhet, és a jelentésteremtés, valamint a reflektálás során is visszatérhetünk hozzá, a diákok értelmezésével kiegészítve.

A ráhangolódás célja az, hogy a diákok közelebb kerüljenek a kommunikáció és annak hiánya, a magányosság témaköréhez. A cél megvalósulását az érzékelést bekapcsoló asszociációs játék szolgálja, Samu Ágnes *Kreatív írás* c. kiadványából (Samu, 2012, 27). A feladat során vegyük alapul a magányosság szót, a diákok feladata pedig az lesz, hogy fogalmi hálót készítsenek és megalkossák saját költői képeiket. Szervezési formaként alkalmazzunk egyéni munkát: minden diák egy A5-ös fehér papírlapot kap, melynek a közepére írják fel a magányosság szót. Ezután ismertessük a következő instrukciókat:

a. *A szó mellé jobb oldalra írjatok egy színt, amelyet a szó felidéz bennetek.*

b. *A szó mellé bal oldalra írjatok egy hangot, hanghatást, melyet a szó felidéz bennetek.*

c. *Ha íze lenne ennek az érzésnek, milyen lenne? – írjátok a szó fölé.*

d. *Ha szaga lenne ennek az érzésnek, milyen lenne? – írjátok a szó alá.*

e. *Milyen cselekvést idéz fel bennetek ez a szó? – egy mondatban írjátok a lap aljára.*

A jobb megértés érdekében használhatjuk példaként a Samu Ágnes könyvében szereplő harag szó fogalmi ábráját. A feladatmegoldás végeztével a székekből alkossunk kört, így elősegítve a bensőséges légkör kialakítását a válaszok megosztásához. A megosztás sorrendje lehet tetszőleges, és alkalmazható olyan megosztási mód, melyet már ismernek a diákok, vagy kipróbálhatnak valami újat. Egy babzsák vagy kabalaállat is lehet az a tárgy, mely szabályozza a megszólalás sorrendjét/ritmusát. Ebben a gyakorlatban ez különösen szerencsés, ugyanis a szavak egyszerű felsorolása könnyen monotonná válhat. A foglalkozásvezetőnek is érdemes hozzáadni a saját meghatározását – így lesz teljes a kör, a diákok számára pedig motiváló, ha a foglalkozásvezető is részt vesz a feladat megoldásában. A feladat utolsó, e) részének – saját mondat – megosztására a reflektálás szakaszában kerül majd sor az óra lezárásaként.

JELENTÉSTEREMTÉS

A diákok használhatják a tankönyvüket, de jó, ha néhány nyomtatott példányt is előkészítünk. A szöveget olvassuk fel, a diákok kövessék azt, majd osszuk fel őket párokra. A párok olvassák újra és értelmezzék azokat a versszakokat, melyeket kijelölünk számukra. A páros munkaformát követően a csoport újra nagy körben folytassa a megbeszéltek megosztását. Az se riasszon el minket, ha a diákok a szó szerinti jelentésteremtés szintjén maradnak, míg néhányan az értelmező olvasási szinten is otthonosan mozoghatnak, felfejtve a másodlagos jelentésrétegeket is. Mindkét megoldás

jó, és előremozdítja az órát, hiszen a szó szerinti olvasattól jutunk el az értelmező olvasatig. Azok felé a diákok felé, akik a tényekre, a szó szerinti olvasatra fektetik a hangsúlyt, érdemes további segítő, az interpretáló olvasat felé elmozdító kérdéseket megfogalmazni, azok a diákok pedig, akik már az értelmező olvasatot is működtetni tudják, a közös megbeszélés során is segítségünkre lehetnek, segítő értelmező kérdéseket alkothatnak a társaik számára. A tanár szemszögéből előrelátó és szükségszerű, hogy ő is készüljön ilyen jellegű kérdésekkel. Ami a kérdezőtechnika módszertanát illeti, Cserhalmi Zsuzsa tér ki rá tanulmányában, hogy a tanár olyan kérdéseket fogalmazzon meg, melyek akár a diák fejében is megszület(het)tek (Cserhalmi, 2001, 161). A megfelelő kérdések megalkotására nincs recept, az adott szöveg sajátosságai és a diákcsoport által alkotott társas nyilvánosság összhangja alakítja ki a műértelmezés kereteit (Cserhalmi, 2001, 164). Az adott mű értelmező jelentésrétegének kibontásához eljuttató kérdések követhetik a következő, javasolt logikai gondolatmenetet is.

1. *Mit csinál a vers szereplője a vers kezdetén, hová irányul figyelme?*
2. *A vers melyik részében irányul más felé a figyelme? Hol van ez leírva?*
3. *Kicsoda, micsoda küld neki üzenetet? Milyen rokonságot vél felfedezni ezzel a dologgal? Dologról, élettelen tárgyról van szó egyáltalán? Ha nem, mi bizonyítja ezt? Keressetek példákat!*
4. *Hogyan szól a csillaghoz, mit kérdez tőle? Kitől vár választ? Mit fogalmaz meg a beszélő a vers zárlatában?*
5. *Hogyan „kommunikál” szereplőnkkel a csillag? Keressetek példákat a szövegben! A kommunikáció kétoldalú vagy egyoldalú? Ha egyoldalú, van lehetőség ennek az áthidalására a szövegben? És a valóságban?*

Így lépésenként eljuthatunk azokhoz a válaszokhoz, mely szerint a vers szereplője kezdetben a csillagokat figyel, figyelme az éjszakára, a külső dolgokra

irányul, és egy csillag fénye megszólítja, „üzen neki.” A „Tanultam én...” kezdetű sornál ez a külvilágra irányuló figyelem belső figyelemmé, elmélkedéssé változik, és a beszélő a csillag fényének üzenetén kezd el gondolkodni. Ezután a diákok kibonthatják azt, hogy egy csillag küldi az üzenetet, a fény, az ég üzen a vérnek, a földnek, rokonságuk pedig abban nyilvánul meg, hogy elemek, a teremtett világ részei. A dolog szónál elgondolkozhatnak, a csillag valójában élettelen, viszont a szövegben emberi tulajdonságokkal van felruházva – itt alkalmunk lehet a megszemélyesítés mint költői eszköz pontosítására –, és a diákok olyan példákat hozhatnak, mint „s boldogan hal meg [az üzenet, a fény],” „...ád hírt...” „ős bút zokog”, „...fáj a csillagoknak a magány”, „Ó, csillag, mit sírsz!” Amint eljutunk eddig a részig, megállhatunk. Itt a beszélő már úgy szólítja meg a csillagot, mintha az a mellette ülő ember lenne, és kérdést intézne felé. Ezután két konkrét sorra irányíthatjuk a figyelmüket, ahol költői kérdéssel van dolgunk, és a választ a beszélő már nem a csillagtól várja, hanem minket, olvasókat szólít meg, és ezzel a szövegközpontú értelmezéstől már elindultunk a befogadóközpontú értelmezés felé. A beszélő végül explicit módon kimondja, hogy emberi kapcsolatainkban, a barátságban és szerelemben, lélek és lélek között jeges űr lakik a kommunikáció helyett. Ezután áttérhetünk a kommunikáció konkrét módjaira a szövegben. Az utolsó kérdések már a kreatív olvasat felé mozdítják el a diákok értelmezéseit.

A jelentésteremtés következő fázisában emlékeztessük őket a táblára írt mottóra, mely kettős célt szolgált: egyrészt a kommunikáció értékmegőrző szerepét sugallja a diákok számára, másrészt a kommunikációs aktusban vállalt felelősségüknek tudatosítását hangsúlyozza: „Sok dolog elvész, mert nincs, aki rákérdezne.” Kérjük őket, fogalmazzák meg röviden saját értelmezésüket az idézettel kapcsolatban, átvezetésként az egyéni feladat előtt.

Ezután az egyéni szövegértelmezés kap helyet, a Bloom-féle taxonómia magasabb rendű műveleteivel (analízis, szintézis). A már korábban megjelenő szó szerinti és értelmező olvasat után ennek a feladatnak az a célja, hogy a diákokat a szöveg kreatív olvasatának irányába mozdítsa el, és hogy tudatosítsák, az irodalom

az őket foglalkoztató kérdésekre kínálnak válaszokat. Az osztály elrendezése annyiban változik, hogy a kör egy szék áthelyezésével kinyitásra kerül, a szék pedig központi elhelyezést kap. A szék a beszélő széke lesz, és hívjuk arra a diákokat, hogy játsszunk együtt a szöveggel. A játék módja a „villamoszék” (Pethőné, 2007, 299) elnevezésű szerepjáték, melyben a széken helyet foglaló diák a szöveg alapján a beszélő szerepébe képzeletileg magát. A beszélő kapjon három-három kérdést, melyet a foglalkozásvezetővel közösen fogalmaznak meg a diákok, majd három kérdés után egy következő diák vegye fel a beszélő szerepét. Figyeljünk oda, hogy a válaszokat kreatívan, saját értelmezésük alapján, de a szöveg keretei között kellett megfogalmazniuk. A diákok számára ez a feladat fejtörést okozhat, hiszen ők általában a beszélőt a hús-vér költővel azonosítják. Itt szükség van arra, hogy tisztázzuk, a posztmodern irodalomértés szakított a pozitivistákkal hagyományokkal, mely stratégia, ahogy Bókay Antal is megjegyzi, sajnos még mindig meghatározza az irodalomtanítást (Bókay, 2006, 33). Érdemes tehát tudatosítani, amit Barthes is tárgyalt: a szerző „halálára” és a szöveg fölött uralkodó mindenhatóságának beszűntetésére szükségünk van ahhoz, hogy megszülethessen az olvasó, teret adva egyéni megértésünknek. „[az] olvasó az a hely, amelybe az írást alkotó idézetek beleíródnak, anélkül hogy akár egy is elvesznék közülük; a szöveg egységét nem az eredete, hanem a rendeltetése adja” (Barthes, 1986). Tóth Árpád szövege is lehetőséget kínál arra, hogy az ilyen és ehhez hasonló kérdések felmerülésén keresztül irodalomelméleti fogalmakat magyarázzunk meg, pl. mi a különbség a szerző és a beszélő/lírai én között, illetve, ahogyan Cserhalmi fogalmaz, használhatjuk ezt az irodalmi mű nyelvi megalkotottságának és fikcionalitásának megtárgyalására, mely az irodalomtanítás előfeltevésszerű alapját képezi (Cserhalmi, 2001, 164). Az a célunk, hogy a diákok megértsék, hogy a szöveg egy teremtett műalkotás, mely minket szolgál – a mi kérdéseinkre segít válaszokat találni, illetve a szövegtől való kérdezés nem belemagyarázást jelent, hiszen csak a szöveg keretei között mozoghattunk. Az alábbi példák diákoktól hangzottak el, de érdemes minden csoportot a saját kreativitásában erősíteni. „*Látod a csillagok fényét; milyen az idő, tiszta az ég? (Igen,*

tiszta, és látni a legfényesebb csillagot, a Szíriuszt.) Azt mondd, magányos vagy. Van családod? (Igen, itt alszik mellettem a feleségem). „Miért vagy magányos?” (Anyagi nehézségeim vannak, és nem tudom kivel megbeszélni.)”, stb.

REFLEKTÁLÁS

Az óra lezárásaként alkalmazzunk kreatív írásgyakorlatot, mely lehet a ráhangolódás során elkezdett feladat lezárása, illetve az órán történeteket is bevonhatjuk az elkészítendő írásművek témái közé.

- A diákok elfoglalják helyüket, és újra előveszik az óra első részében végzett feladatot, a magányhoz kapcsolódó asszociációkat. Az a feladatunk, hogy a szavak és a cselekvést tartalmazó mondat segítségével egy verset alkossanak. Első lépésben az utolsó mondatához hasonlóan az első négy szót is mondatba foglalhatják, második lépésben a mondatokat költői képekké kell tömöríteniük. Hasznos, ha a foglalkozásvezető itt is kivetíti a *harag* szóra íródott mintaverset, (lásd 1. melléklet.)
- A diákok feladata, hogy egy verset írjanak az órán történetekből, elhangzottakból, megéltékből – a versről és a beszélgetésről. Ennek során egy kötetlen versformát, „öt-sorost” használnak, mely a téma tömörítésére és személyes viszonyulás kifejezésére szolgál (N. Tóth, Petres Csizmadia, 2015, 313):

- 1) Téma/cím (1 főnév)
- 2) Leírás (2 melléknév)
- 3) Cselekvések (3 ige)
- 4) Személyes érzelem, gondolat (4 szó)
- 5) A lényeg újrafogalmazása (1 szó, az első rokon értelmű kifejezése)

Ha a diákok rákapnak a versírás ízére, akár hasonló művek is szülehetnek:

„*A magányosság olyan mint a fekete szín
Íze ízetlen vagy éppen kín
Illata édes levendula
Hangja mégis sírás ballada
Mintha az ember egy sötét sarokba
Ősszekuporodva
Suttogna valakihez
Amiből sötétséget hímez”*

HIVATKOZÁSOK:

- Bókay Antal, 2006. *Az irodalomtanítás irodalomtudományi modelljei*, In N. TÓTH Anikó, Petres Csizmadia Gabriella. 2015. *Módszertani szöveggyűjtemény az irodalom oktatásához*. Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra. ISBN: 978-80-558-0744-7

- Cserhalmi Zsuzsa, 2001. *A tanári technikák szerepe az ismeretközvetítésben*, In N. Tóth Anikó, Petres Csizmadia Gabriella. 2015. *Módszertani szöveggyűjtemény az irodalom oktatásához*. Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra. ISBN: 978-80-558-0744-7
- N. Tóth Anikó, Petres Csizmadia Gabriella. 2015. *Módszertani szöveggyűjtemény az irodalom oktatásához*. Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra. ISBN: 978-80-558-0744-7
- Pethőné Nagy Csilla. 2007. *Módszertani kézikönyv*. Korona Kiadó Budapest, ISBN: 978 963 9589 05 6
- Rabec István, Zachar Erika, szerk. 2011. *Az élet játék. Módszertani kézikönyv osztályfőnökök részére*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely. ISBN: 978-80-8062-452-1
- Samu Ágnes, 2012. *Kreatív írás. Az ötlettől a kész írásműig – a fogalmazás tanítása más-képp*. Holnap kiadó, Budapest
- Barthes, Roland, 1986. *A szerző halála*. <http://www.irodalomelmelet.atw.hu/barthes.pdf> (Letöltve: 2019. február 28.)

MELLÉKLET

1. KREATÍV ÍRÁS – ASSZOCIÁCIÓS JÁTÉK:

	keserű	
üvöltés	HARAG	fekete
	fojtó füst	

mintha arcába csapódó ágak között szaladna az ember

A harag fekete.
Úgy hangzik, mint egy üvöltés.
Íze keserű.
Szaga mint a fojtó füsté.

Olyan, mintha arcába csapódó ágak között szaladna az ember.

Fekete harag üvölt a fülembe,
Keserű füstje fojtogat,
Arcomba csapódó ágak közt
Szaladok úttalan.

2. TÓTH ÁRPÁD: LÉLEKTŐL LÉLEKIG

Állok az ablak mellett éjszaka,
S a mérhetetlen messzeségen át
Szemembe gyűjtöm össze egy szelíd
Távol csillag remegő sugarát.

Billió mérföldekről jött e fény,
Jött a jeges, fekete és kopár
Terek sötétjén lankadatlanul,
S ki tudja, mennyi ezredéve már.

Egy égi üzenet, mely végre most
Hozzám talált, s szememben célhoz ért,
S boldogan hal meg, amíg rácsukom
Fáradt pillám koporsófedelét.

Tanultam én, hogy általszűrve a
Tudósok finom kristályműszerén,
Bús földünkkel s bús testemmel rokon
Elemekről ad hírt az égi fény.

Magamba zárom, véremmé iszom,
És csöndben és tűnődve figyelem,
Mily ős bút zokog a vérnek a fény,
Földnek az ég, elemnek az elem?

Tán fáj a csillagoknak a magány,
A térbe szétszórt milljom árvaság?
S hogy össze nem találunk már soha
A jégen, éjen s messziségen át?

Ó, csillag, mit sírsz! Messzebb te se vagy,
Mint egymástól itt a földi szivek!
A Sziriusz van tőlem távolabb
Vagy egy-egy társam, jaj, ki mondja meg?

Ó, jaj, barátság, és jaj, szerelem!
Ó, jaj, az út lélektől lélekig!
Küldözzük a szem csüggedt sugarát,
S köztünk a roppant, jeges úr lakik!